

“ונעתרות נשיקות שונא” (משלי כז, ו)

יש יום שנחקק לדראון בזכרון האומה, י”ב אב, תשס”ה, בו אלפי שוטרים וחיילים גירשו מבתיהם בכח הזרוע למעלה מעשרת אלפים מתנחלים בגוש קטיף. פשע זה התקיים בלי לשאול את דעת העם, ונעשה “חוקי” רק ע”י החלטת הממשלה והכנסת, כאשר חלק גדול מחברי הכנסת הסכימו תחת לחץ וחשש פיטורין או סנקציות אחרות, וחלק ניכר שוחדו ע”י טובות הנאה, והדברים ידועים ומפורסמים.

באותו מעמד של כניעת המגורשים, כאשר עשרת אלפים איש ואשה ותינוקותיהם יצאו בדרכם לחיי עוני; ללא בית, ללא מקום עבודה, להיות מפוזרים ומפורדים בכל חלקי הארץ ללא מסגרת קהילתית, ללא ידיעה ברורה מה צפוי להם בעתידם; נהגו חלק מהמפונים לנשק ולחבק את השוטרים והחיילים שביצעו בהם חטא מחפיר זה. המפונים עשו זאת ע”פ הדרכת חלק מהרבנים, שהסבירו כי כך דעת מרן הראי”ה קוק זצ”ל.

והנה בכל נושא הנמצא בדיון בין שנים, האחד שאיננו יודע כלום בענין, והשני יודע קצת אבל בצורה מטושטשת ובלי עיון הראוי, וגם איננו מכיר כל המקורות בנושא אלא שופט ע”פ מקצת ידיעה; השני מזיק מאד לשומעי לקחו, כי בשוגג מוליך שולל. כן בעניננו, נ”ל כי המחנכים להתרפסות זאת גורמים נזק גדול. כי סוגיא זו של יחס לרשעים היא סוגיא בסיסית בחיי היהודי, כיצד עליו להתנהג כאשר נמצא בסביבה של עוינות לעקרונות התורה. שכל [ש’ שמאלית] התורה הוא שכל עליון, ולא נערך לפי שיפוט ראשוני של מתחיל בחכמה. ויש גם תוצאות שליליות לרפיון רוח זו, אשר בסופו של דבר מתפורר כח התנגדותנו לכחות השקר הסובבים אותנו. “רבים חללים הפילה”.

רבנים שחינכו ליחס של “אהבה” למציקים, הביאו ראיות לדבריהם. הנה הרב אברהם קוק אמר:

“אם נחרבנו וכו’ ע”י שנאת חנם, נשוב להבנות והעולם עמנו יבנה, ע”י אהבת חנם” (אורות הקודש ג’ עמ’ שכד).

עוד הביאו דברי הרב אברהם קוק:

“כל מה שדרישת ה’ מתגברת ביותר בלבו של אדם, אהבת כל הבריות, כולן מתרחבת בקרבו, והוא אוהב גם את הרשעים ואת הכופרים, וחפץ בתיקונם” (שם, עמ’ שיז).

ועוד אמר:

"זהם הם אוהבי ישראל באמת וכו' ומלמדים זכות על כל הפושעים, אפילו על הכופרים והמכעיסים היותר גדולים, כי הם רואים את הניצוץ של הטוב הגנוז בכל נפש, וקל וחומר בנפשות ישראל, וביותר בנפשות הדוגלים באהבת האומה בכלל" (שם, עמ' ש"מ).

אבל באמת, אין להכחיש שהרב אברהם קוק גם חניך לשנאת הרשעים. הוא כותב:

"מי שחסר לו החוש של שנאת הרשעים, יוכלו התכונות, המעשים והדיעות הרעות להדבק בו ולפוגמו וכו' וכו'. ומדה זו היא כמו סנדל לנשמה, שלא תטנף רגליה ביון מצולות הקליפות" (שם, עמ' שלד).

ועוד כתב על זה בשמונה קבצים "אבל אם מתחילת ברייתה תבוא בצורתה האידיאלית לכוין לשנוא רק את הרישעה המופשטת, לעולם לא תצא אל הפועל אפילו בתור שנאת הרישעה. כי חסרון השנאה אל הרשעים יטשטש את השנאה של הרישעה עצמה. ואז כל אוצר הטוב מונח הוא בסכנה גדולה. (קובץ ח', פסקא רכ"ח, נביא דבריו בהרחבה להלן). ודבריו מפורשים במאמר "אפיקים בנגב" (הובא בספר "אוצרות הראי"ה", מהד' ישנה דף 771; ובמהד' חדשה ח"ב עמ' 121-122): כך לשונו:

[האומה]: "מתייחסת לפורקי עול תורה ביד רמה, לבוזי קודש ולכופרים בקדושת התורה, [מתייחסת] בשלילה גמורה ביחס האחוה הלאומית. וכו' חלום דמיוני הוא אם אותם שקורעים מעליהם את מעיל הדת וכופרים בתורה, [רק חלום הוא אם הם] חושבים עצמם בתור 'בני ישראל' וכו'. [בני האומה] אינם מכירים שום אחוה לאומית עם אותם שניערו חצנם [התרוקנו] מנשמתה של האומה ומקור חייה. וכו' אל נא תיכשלו באיזה דברי חנופה של אנשים מדופפים משומרי תורה, שלא יגלו לכם את היסוד המר הזה וכו' הוי! כמה שנוא הוא השקר, כמה מכשיל ומטעה הוא!" עכ"ל.

ובכן, כיצד הרב אברהם קוק ניווט דרכו בין הסתירות? כיצד נמנע מלהכחיש פשוטם של דברי חז"ל בגמרא ומדרשים? כיצד נמנע מלחלוק על גדולי הפוסקים? (לדוגמא: הרמב"ם, עיין דבריו בפירוש המשניות, לפרק חלק, בסוף סנהדרין, בסוף י"ג עיקרים. והוא חילק בין יחס לרשע רגיל, אשר רק חוטא במעשים מסוימים, לרשע מוחלט הכופר ביסודות התורה. וכן רש"י על שבת דף לב ע"ב ד"ה שנאת חנם, וכן בדברי רש"י על משלי ג, ל. אומר לשנוא לרשעים). מיודע לבעיה קשה זו כתב הרב אברהם קוק כי [אהבת הבריות]:

"היא צריכה לעמוד בנסיונות קשים מאד, לנצח סתירות רבות, המפוזרות כצורי מכשול במאמרים בודדים, בשטחיותן של כמה

הלכות, ובהמון השקפות, הבאות מהצמצום שבחלק הגלוי של התורה, והמוסר הלאומי. ובזה באה עבודת רוח גדולי איך לקיים את כל הצינורות במעמד, ועם זה לשאוב מימי החסד בטהרתם והרחבתם המקורית". (אורות הקודש ג' עמ' שית. וקרוב לזה נמצא ב"אורות", עמ' קמט, פסקא ד').

זאת אומרת, אין ח"ו בלבול בדברי הרב, אלא כל הציטטות נכונות. אבל צריכים חכמה עמוקה ועיון להבין כיצד לקיים את כולם "איך לקיים את כל הצינורות במעמד". אין להעדיף מאמר אחד על פני חברו, ובוודאי אין להשמיט מאמר אחד מדברי הרב. והעושה כך, חוטא לאמת, או שזה בכוונה או בלי כוונה.

ולכן אציע כאן בפני הלומד בעיון ג' הסתייגויות מוקדמות, ורק אח"כ יכול אדם לעסוק ב"אהבת חנם". הרחבת הדברים נמצאת בספר "אוצרות הראי"ה" מהד' חדשה, ח"א עמ' 160-177. אבל כאן גם הוספנו מה שלא ידענו אז.

א. כל דברי הרב אמת, אלא נאמרו לקיום בתקופות שונות של חיי האדם. הרב מחנך כי בתחילה צריך האדם לשנוא את הרשעים עצמם. רק אח"כ מתמתקת השנאה ע"י דעת האדם וישנא אובייקטיבית רק את הרישעה עצמה.

"אבל אם מתחילת ברייתה תבוא בצורתה האידיאלית לכוין לשנוא רק את הרישעה המופשטת, לעולם לא תצא אל הפועל אפילו בתור שנאת הרישעה. כי חסרון השנאה אל הרשעים יטשטש את השנאה של הרישעה עצמה. ואז כל אוצר הטוב מונח הוא בסכנה גדולה. וזה היה מקום המכשול של נפילים רבים, שנפלו מפני שהשתמשו בתחילת הוייתה של שנאת הרישעה במדה האצילית, והעדר שנאת הרשעים נתהפכה אח"כ לאהבתם. ומתוך אהבת הרשעים נפלו הם עצמם באהבת הרישעה עצמה!" (קבצים, ח' פסקא רכ"ח).

לפי דעתי, תקופה ראשונה שהרב אברהם קוק שניא את הרשעים עצמם היתה בחו"ל, בטרם עלייתו אל הקודש. ואח"כ התעדן לשנוא רק את הרישעה עצמה. וכל ההולך בעקבותיו ולפי הדרכותיו, אסור לו להעפיל למדרגה הגבוהה עוד בטרם עבר את השלב הראשוני. ואם יתפוש האדם מדרגה אצילית זו, בלי ההכנה המוקדמת, תהיה לו ח"ו לרועץ. הרי כך כותב הגר"א (על משלי ד, יב):

"שילך בהדרגה ממדרגה למדרגה, ושלא יקפוץ למעלה מן הדרגה הראויה לו, כמו שאמרו [חז"ל בסוכה מט ע"ב] 'שמא תאמר, כל הבא לקפוץ, קופץ?'"

מעין זה כתב הרב אודות מצוות קירוב נשמות של רחוקים:

"ונשמות כאלו, אם יזדקק לקרב אותם מי שאין בו דעה עמוקה וכו' וכו' הוא יוכל להתקלקל הרבה ח"ו וללמוד ממעשיהם, ולהדבק בצד הרע שבהם. והוא מחוייב להתרחק מהם. והשי"ת נותן בלבבו רצון זו ומחשבה זו של שנאה ושל התרחקות, כדי שלא יבולע לו" ("אגרות הראי"ה", ח"ב עמ' קפז).

הרי מכאן שאין לעסוק ב"אהבת חנם" סתם ככה, ללא אבחנה וללא שיקול דעת. **ב.** עוד צריך ליזהר כי אהבה אצילית זו תתקיים בהצלחה רק ע"י מי שכבר "בירר את מדותיו", כלומר שעושה זאת מחמת דבקות בה' ואהבת הכלל כולו (כלומר "אהבת הבריות" הכוללת אהבת הגויים, אורות הקודש ג, עמ' שיט).

"צריך שיברר את עצמו מאד, ויהיה זריז וזהיר שמעשיו ורעיונותיו וכל הרגשותיו יהיו באמת נתונים לטובת הכלל כולו וכו'. אבל מי שבא להתקשר אל אהבת הכלל, ונפשו עופלה בקרבו בפניות פרטיות שלו, אע"פ שניצוצי טהרה של אהבת הכלל כולו ג"כ יש בו וכו'. יוכל להיות שתכוון סגולת קישורו אל הצד הגרוע והרע שבכלל וכו' ואז הוא נפגם באמת [מן] הקשר הזה" (שם, עמ' שכ).

כלומר צריכה להיות כוונה טהורה לשם שמים ממש, לשם קרבת ה', ובלי לכוון לטובת עצמו כלל "בפניות פרטיות". וזה באמת דבר נדיר. ולא כל הרוצה לטעון שהוא בדרגא זו יכול לטעון.

ונביא ראייה ל"אהבת הכלל" המדובר. הרב אברהם קוק עצמו, שכנראה היה בדרגא זו, מלמד:

"מדת האהבה השרויה בנשמת הצדיקים היא כוללת את כל הברואים כולם, ואינה מוציאה מן הכלל שום דבר ולא עם ולשון, ואפילו עמלק אינו נמחה כי אם מתחת השמים [ולא מעל לשמים]" ("מדות הראי"ה", אהבה, ס"ק ו').

כלומר אותו הדבק בהקב"ה אוהב את כל יצוריו, כל מעשה ידיו, ואפילו "עמלק" (ובלשון זמננו, אוהב גם את פראי האדם, הטרוויסטים הערביים). כי הוא מבין כי מכל מה שה' יצר תצא איזו שהיא תועלת. וברור כי רוב בני ישראל, אפילו רוב בני תורה, אינם בדרגא זו! אהבה אצילית זו אינה מיועדת למנוע פעילות מלחמתית, ואפילו להרוג את הזולת. כמ"ש הרב על ביעור הרע המוחלט (כמו עמלק) "וגם עם הרע אנו חפצים להיטיב במה שנכלהו, וכל הרשעה כולה כעשן תכלה" (אורות הקודש ב' עמ' תצ"א). ומקור יש לזה, כי אפילו מי שבית דין מוציא להורג, נוהגים בו "ואהבת לרעך כמוך" במה שבוררים לו "מיתה יפה" וקלה (סנהדרין מה ע"א). הרי שנהגו בחומרת הדין, בצירוף מדת אהבה.

ג. נקודה שלישית, צריך האדם העובד את קונו לקיים ברשעים ובמכעיסים הגדולים גם אהבה וגם שנאה. הא כיצד אפשר דבר זה? תשובה: הנה גמרא לפנינו בפסחים (ק"ג ע"ב) על מצוות פריקה וטעינה. "כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו". וחז"ל מפרשים שמדובר במי שראינו אותו חוטא, ומצוה לשנוא אותו. (ובימינו זה לא משנה בין אם הרואה הוא יחיד או הם רבים, כי בלאו הכי בית דין לא יכול לטפל ברשע). ואעפ"כ אמרה תורה שיש לעזור לו, בכל אופן של גמילות חסדים. והקשו שם התוספות, אם מדובר בשונא כזה, למה אמרו בבבא מציעא (לב ע"ב) כי כאשר פוגשים בדרך שני חמורים, האחד זקוק לטעינה והאחד לפריקה, ובדרך כלל מקדימים זה של פריקה מחמת קושי "צער בעלי חיים"; אבל אם החמור של טעינה הוא של השונא, וזה של פריקה הוא של האוהב, מצוה להקדים את הטעינה של השונא, כדי לכופ את יצר הרע. ואם (לפי פסחים ק"ג:) מדובר בשונא החוטא חטאים, איזו "יצר הרע" יש כאן? ועונים התוספות שהתורה איננה רוצה שנבוא לידי "שנאה גמורה". לכן מצוה להכניע את הלב ולעסוק בטובתו. עכ"ד. והרי פלא לפנינו, אנו עסוקים בשנאה, ובכל זאת עוזרים לו? אלא לפי דברי הרב אברהם קוק הנושא בהיר. צריכים אהבה בלב, אבל יחס של ריחוק בחיצוניות. מקדימים את השונא לבל ניכשל לבוא לידי שנאה גמורה, כי רק קצת שנאה מותרת. [ורק על המינים והאפיקורסים נצטוינו בשנאה גמורה ומוחלטת, עיין אבות דר' נתן, סוף פרק ט"ז. וכן מפורש ברמב"ם בסוף הל' רוצח ושמירת הנפש, עיי"ש].

למה הדבר דומה? לאב המייסר את בנו; אבל בפנים לבו, לבו הומה על צער שהוא מיסב לבנו. ובכן גם בעניני רשעי זמננו, צריכים גם לאהוב וגם לשנוא. רמז לזה יש בדברי הרב אברהם קוק בהספדו על רשע ששמר על ישראל: "אחים חביבים, שנואים; נשמות קדושות, משוקצות כטומאת הנדה! אוי מה היה לנו!" ("מאמרי ראיה" עמ' 91). חז"ל התוו לנו דרך מורכבת זו. וכך נתפרשו דברי התוספות ע"י ספר הסמ"ק (רבנו יצחק מקורביל, אף הוא אחד מבעלי התוספות) במצות עשה י"ז: "שלא לשנוא את חברו וכו' שמזהיר אותנו [אף] על אותו שמותר לשנאותו, כגון אם עבר עבירה (פסחים ק"ג ע"ב הנ"ל) אפילו הכי אסור לשנאותו בלבד [ורק] להראות לו פנים יפות, אלא [אדרבה] יראה לו שנאתו [אבל בלבד לא ישנאהו]. ע"כ. כי הרי השנאה המופגנת היא אמצעי של השפעה:

א. להרתיע את הרשע מלהמשיך בדרכו הנלוזה, וגם ב. לפרסם בציבור לבל ימשכו אחריו ולהיות מושפעים ממנו (עיין רבנו יונה, "שערי תשובה", ח"ג פסקאות קמט"קנב).

ונ"ל ראייה גדולה לחלוקה זו יש לנו בדברי המקובל הגדול ר' משה קורדוברו (רמ"ק) בספרו "תומר דבורה" (סוף פרק שני):

"הב', ירגיל עצמו להכניס אהבת בני אדם בלבד (1), ואפילו הרשעים, כאילו היו אחיו ויותר מזה וכו'. ואפילו הרשעים יאהב אותם בלבד, ויאמר: 'מי יתן ויהיו אלו צדיקים שבים (ש' קמוצה) בתשובה ויהיו

כולם גדולים ורצויים למקום [להקב"ה] וכו'. ובמה יאהב? בהיותו מזכיר במחשבתו [אותן] טובות אשר בהם, ויכסה מומם, ולא יסתכל בנגעיהם אלא במדות הטובות אשר בהם וכו' וכו'. ובזה יהיה לבבו פונה אל צד הטוב "עכ"ל.

הרי לפנינו כי ג' פעמים הדגיש מלת "בלבו", כלומר בניגוד למעשים חיצוניים שאנו עושים להם לשם חינוכם.

ובכן רק המסוגל למחשבה מורכבת יכול לעסוק ב"אהבת חנם", לא מי שנתפש כולו לפן אחד בלבד מהמטבע.

סיכום למעשה:

חטא גדול חטאו השוטרים והחיילים. א. שתפו פעולה במעשה גזל. רוששו עשרת אלפים איש ואשה מנכסיהם, ועל רבים מהם גזרו חיי עוני, כי אין להם מקום עבודה להתפרנס, וספק אם אלו מעל גיל ארבעים יצליחו למצוא מקום עבודה בעתיד. ואע"פ שהמדינה משלמת פיצויים חלקיים, אפילו היו פורעים תשלום מלא, הדבר הוא "חמס" (בבא קמא סב ע"א). ועל חטא "חמס" בא מבול לעולם (בראשית ו, יא). כמאמר חז"ל (סנהדרין קח ע"א) "בא וראה כמה גדול כח של חמס, שהרי דור המבול עברו על הכל, ולא נחתם עליהם גזר דינם עד שפשטו ידיהם בגזל". ואמנם בדורנו אין חטא זה נחשב כל כך "נורא". אבל זוהי לנו תעודת עניות, עד היכן המוסר שלנו הידרדר.

ב. חטא גדול יותר מזה שנהיה אותו שוטר וחייל המשתתף בגירוש לבחינת "מוסר". עיין על כך בשו"ע (חומ ס' שפ"ח סעיף ט) שאין לו חלק לעולם הבא. ולשון חז"ל:

"המינים והמוסרים והאפיקורסים שכפרו בתורה וכו' יורדין לגיהנם ונידונין לדורי דורות וכו'. גיהנם כלה והם אינם כלים" (ראש השנה יז ע"א). ונפסק ברמב"ם הל' תשובה פ"ג הי"ב וזה נאמר אפילו על המוסר ממון בלבד.

והרמב"ם (הל' עדות, סוף פרק י"א) קובע הלכה למעשה שהמוסרים יצאו מכלל ישראל. ואין להם התנצלות שעשו זאת מחמת כפייה של הממונים עליהם, וחששו מבית סוהר או לאיבוד פרנסה שלהם. כי ודאי עדיף לאדם לשבת בבית סוהר מלהכשל בחטא כה חמור שחז"ל גזרו עליו מות (שם, בשו"ע שפח, י). ואם לאיבוד מקור פרנסה, כבר פסק "חפץ חיים" (בספרו על לשון הרע, כלל א, סעיף ו; וכן הוא בשו"ע יו"ד סי' קנז, תחילת דברי רמ"א) כי מוטל על האדם להפסיד כל רכושו ולא לעבור על לאו, כדכתיב "בכל מאדך". ובכן מה שהם בכו והורידו דמעות, או גם חבקו ונשקו למפונים, אין זה מחפה על חטאם הנורא. וכבר התיפחה אשה אחת שם, כפי שצלמו אותה בטלוויזיה, שהדבר דומה למאנס המשקה ל"קרובן" שלו כוס מים.

ומי שבאמת אוהב את השוטר או החייל, חייב כהיום הזה לדבר על לבו שישוב בתשובה כדי שיכופר לו עוונו. עוד כחודש מהיום הוא ראש השנה. כבר אמרנו בעבר שאמנם בית דין בזמננו איננו מעניש למוסרים, אבל ה' בכל זאת מביא פורענות למי שמגיע לו (כתובת ל ע"ב). ועליהם לירא מיום הדין. ומי שמקיים את חובתו לאהוב רשעים אלו, מוכרח הוא להשתדל להציל אותם מפורענות. כל שכן לא להתחנף לו ולהתרפס לפניו בחיבוק ונישוק. ולא תועיל ל"מוסר" אמתלא שבלאו הכי היו אחרים המבצעים את הגירוש, כי מבואר בחז"ל (מכות ה ע"ב) "לא בא השלישי להקל עליו אלא להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו". כלומר למרות שהעדות מתקיימת ע"י שנים, עד (ע' מנוקדת צירי) שלישי המצטרף אליהם, אפילו לא הוסיף כלום, נענש יחד עם הזוממים, שוה בשוה.

לכן אותם מעשי חיבוקים ונשיקות, ולהחניף לו "אחינו אתה" (עיין סוטה מא ע"ב) נראים בניגוד להדרכת התורה. וגם הראי"ה קוק לא לכך נתכוון. ובכך מונעים מהחיילים והשוטרים דרכי תשובה, ואוי להם ואוי לנפשם.